

Р.Т. Ковалюк
доктор історичних наук,
професор кафедри міжнародних відносин
Київського міжнародного університету

ЄВРОПЕЙСЬКА ПАРАДИГМА В УКРАЇНСЬКОМУ СТУДЕНТСЬКОМУ РУСІ (XIX ст.)

У статті аналізується розвиток українського студентського руху в контексті європейського академічного руху XIX ст. Показано участь студентства в революції 1848 р.: у Всеслов'янському конгресі 1840 р. в Празі, Всеслов'янських з'їздах поступової молоді 1891 (Прага), 1892 (Відень), Всеслов'янського з'їзду студентської молоді 1908 (Прага).

Розкрито авангардну роль студентів в обороні прав українського народу перед європейською спільнотою. Проаналізовано роботу Всеукраїнських студентських з'їздів 1899-1900 рр. у Львові та розкрито їх провідне місце в боротьбі за український університет і відродження Української державності.

Показано досвід молодіжного руху Західної Європи, особливо слов'янських народів, яким скористались організатори при створенні українських студентських товариств, а також міжнародні зв'язки молоді.

Ключові слова: європейська парадигма, студентський рух, „освічений абсолютизм”, національна самосвідомість, національне відродження, „Молода Русь”, студентське товариство, Іван Франко, Галичина, український університет.

Український студентський рух XIX–XX ст. незмінно привертая увагу істориків. Ця проблема має в історіографії стійку традицію[1]. Автор поставив завдання з'ясувати вплив європейського досвіду на розвиток студентського руху в Україні та міжнародні зв'язки молоді.

Під впливом політики “освіченого абсолютизму”, ідей романтизму та інших поширених в Європі ліберально-демократичних доктрин робили перші кроки українські студенти на початку національного відродження в Україні. Так, на заході в Перемишлі, що був центром першої хвилі національного відродження, у 1810–1830 рр. діяв гурток української молоді, однією з цілей якого було запровадження української мови викладання в навчальних закладах.

Деякі студентські діячі приходили до боротьби за українські національні інтереси через участь у польському революційному русі, зокрема в таємних гуртках польської молоді.

Під впливом ідей німецького філософа Й. Гердера про те, що “людська цивілізація існує [...] в конкретних проявах; кожен культурний прояв має бути неповторним, але ця неповторність полягає у своєрідності національної спільності й національної мови”[2], українські студенти, навчаючись в університетах Відня і Львова, відстоювали потребу повсякденного користування українською мовою. Гурток української молоді “Руська трійця” у Львівському університеті та виданий її діячами альманах “Русалка Дністрова” мав на меті просвітити населення, утвердити серед нього ідею єдності з Наддніпрянською Україною та необхідність боротьби за власні національні права. Просвітницькі групи українців, серед них і студентів, працювали у Відні, Коломиї та навіть у деяких селах.

Під час “Весни народів” українське студентство, особливо Львівського університету, виявило політичну активність. У листі до цесаря в квітні 1848 р. вони домагалися запровадження в навчальних закладах Східної Галичини української мови викладання, визнання її як урядової, забезпечення українцям доступу до всіх державних посад краю.

У відозві Головної Руської Ради (членами якої були українські студенти) до українського народу, зокрема проголошувалося: “Наш народ був колись самостійним, рівнявся в славі з наймогутнішими народами в Європі, мав свою літературну мову, свої власні закони, своїх власних володарів, одним словом: був у добробуті і силі”. Шість українських студентів Відня і Львова брали участь у всеслов’янському конгресі в Празі. А Олексій Заклинський, обраний членом “Академічної ради”, був автором проекту “Вимоги русинів у Галичині”[3]. Рівень національної свідомості окремих його представників показало, наприклад, видання в 1848 р. брошури випускника Львівського університету Василя Подолинського “Слово перестороги”, у якій чітко відстоювалося право українців на самостійне національне життя.

Організований студентський рух сформувався в середині XIX ст. під впливом українського національного відродження та ідей романтизму і в конституційному полі Австрійської (Австро-Угорської) імперії, що забезпечувало правову підставу для легальної діяльності численних українських студентських товариств і створювало підґрунтя для їх залучення до національного руху й політизації. У 60 роках XIX ст., подібно до об’єднань молоді інших європейських народів,

об'єднання української молоді називалось “Молода Русь”. Згодом на зразок студентських товариств чеської, болгарської, словацької молоді у Відні українські студенти, котрі теж тут навчалися, скориставшись законом про товариства, організували академічне товариство “Січ”. За їх прикладом такі товариства пізніше були утворені у Львові і Чернівцях.

У середині 70-х серед української студентської молоді поширюються соціалістичні ідеї. До цього були причетні члени віденської “Січі” та львівських “Дружнього лихваря” і “Академічного кружка”. Це стало причиною арештів української студентської молоді 1877 р. як у Відні, так і Львові. Серед них поліцейських переслідувань зазнали Іван Франко, Михайло Павлик, Остап Терлецький[4].

У 80-ті роки духовне життя студентів концентрувалось у наукових гуртках при академічних товариствах. “При Львівським університеті й політехніці, – писав Іван Франко в липні 1888 р., – є кілька студентських товариств та кружків руських, польських, мішаних, що займаються або грошовою допомогою членів, або доставанням для них книжок, або в кінці дають привід до власної освіти. По більшості буває так, що в рамці одного більшого товариства творяться кружки спеціальні-наукові, літературні, музикальні і т.п. Особливо рух науковий в тих гуртках у останніх роках починає значно оживлюватись і рішучо стає на шлях новітніх європейських напрямків, незважаючи на невдоволене підозріння, а навіть не раз лайки й перепони з боку різних “консервативних”, а властиво заскоружлих або й виразно ретроградних елементів в самім університеті й поза його стінами” [5].

Так, відділ товариства “Братня поміч слухачів політехніки” у Львові (де в керівництві і членами були українські студенти) інформував, що 1886–1887 рр. колеги 21 раз знайомилися з новітніми здобутками науки, новітніми теоріями. Підкреслювалося бажання набути нових прогресивних поглядів і позбутися старих, консервативних. Преса повідомляла, що радикали-соціалісти Вольф Фельдман і Жигмунд Северин, знані в австрійських університетах, за участь у демонстраціях піддавались репресіям. “Не зходячи ані на хвилю з ґрунту народного русько-українського, – підкреслював Іван Франко, – ми бажаємо по змозі прикладати до пізнання того ґрунту сучасної європейської методи наукові і літературні, а разом прояснювати дальшу нашу роботу показом на ті дороги, якими йде тепер наука і література в других, освічених краях Європи. Особливо краї і народи суміжні з нашим, головно слов'янські, будуть зараз в другім ряді після нашого власного займати нашу увагу”[6]. Далі він

просив українські й польські товариства в Чернівцях, Кракові та Відні інформувати про звіти й дискусії.

Наприкінці XIX ст. українські студентські товариства виникають в Грацу і Леобені (Австрія), а також у Пшибрамі (Чехія). Михайло Драгоманов вимагав від студентської молоді, щоб вона настирно вчилася, працювала над собою. У листі до Михайла Павлика 1890 р. він писав: “Вчений виробляється тільки власною працею [...]. Хай беруться до німецьких та французьких і других спеціальних журналів і праць”[7].

Українські студенти виступали ініціаторами скликання міжнародних форумів студіюючої молоді для обговорення важливих питань. Так, голова українського академічного товариства “Січ” у Відні виступив на сторінках “Часопису чеського студентства” з пропозицією скликати в 1891 р. всеслов’янський з’їзд поступової молоді в Празі з нагоди чеської Ювілейної виставки. Пропозиція була підтримана і в травні 1891 р. такий з’їзд зібрався. Він мав на меті “покращення долі слов’янських народів, особливо в Австрії” [8]. На цей форум молоді прибули делегації українських студентів Відня, Кракова, Львова, Праги. Але чеська поліція заборонила проведення з’їзду. Тоді було вирішено провести його у вигляді нарад окремих національних секцій. З’їзд мав яскраво політичне забарвлення.

У резолюції галицько-української секції, написаній під керівництвом І. Франка і Р. Яросевича, зазначалася моральна спорідненість галицьких українців зі своїми одноплемінниками, що терпіли гноблення в ярмі царського самодержавства, позбавлених “можливості будь-якого національного розвитку внаслідок політичного абсолютизму і національного централізму”.

У політичних справах резолюція української секції вимагала: “цілковитої свободи особи, слова, зборів, організації союзів, преси і проявів, які мають бути забезпечені кожному незалежно від статі, якнайширшого впливу на рішення всіх питань політичного життя, а саме запровадження загального, прямого, тайного виборчого права і скасування всіх привілеїв політичних станів у відношенні до інших станів” тощо. У додатку до української резолюції вимагалася заснування українського університету в Східній Галичині. Це було одним з перших домагань – університет для галицьких українців.

З’їзд ухвалив дуже важливу додаткову відозву. Українська і польська делегації пропонували подати гострий протест проти поліцейського терору в Галичині, висловити солідарність польських і українських студентів з російськими, переслідуваними в царській Росії, які, “борючись за ідеали людства, за ідеали національної свободи і за

свою гідність людини, в цитаделях і на каторгах приносять жертви світового прогресу, будучи яким прикладом для всієї слов'янської молоді” [9].

На другому з'їзді всеслов'янської молоді, що відбувся у Відні 1892 р. (червень місяць) і де українська делегація була представлена п'ятьма студентами, ухвалено резолюцію із соціалістичною ідеєю.

Українські студенти з товариства “Ватра” у Львові виступили палкими популяризаторами чеських “Соколів”, що проводили спортивну й національно-просвітницьку діяльність по всій країні.

У Львові під час святкування поляками 25-ліття свого “Сокола”, на яке прибуло 200 чеських “Соколів” у своїх одностроях, українська молодь влаштувала для них концерт хору “Боян” та зав'язала особисті й організаційні зв'язки. У липні 1892 р. відбулася перша нарада сокільських ентузіастів, а 11 лютого 1894 р. відбулись установчі загальні збори “Руського гімнастичного товариства “Сокіл”.

Метою товариства було плекати ідею національної спільності й прагнення до свободи, до гармонійного розвитку окремих особистостей, а через їх вишкіл вишколювати всю націю, підносити рівень національної свідомості. “Сокіл” прагнув активізувати націю незалежно від класових, станових, конфліктних чи майнових ознак. „Соколи” готували себе для служби Батьківщині, захисту слабших і до боротьби з нападниками. Через руханку (легку атлетику) “Сокіл” забезпечував своїм членам військову підготовку[10].

Українська студентська молодь намагалася боронити інтереси свого народу на міжнародній арені. Так, студент права Львівського університету, активіст українського студентського руху Лонгвин Цегельський у складі делегації від Австро-Угорщини був включений для поїздки до Англії на Студентський Конгрес.

У дискусії він виступив проти виголошеного там реферату про перебудову Європи на таку, у якій Галичина по ріку Сян мала б належати Росії. Тобто до тієї лінії, яка пізніше в політиці стала геополітичним поняттям, що її названо лінією Керзона. Це стало основою конфлікту. За вимогою англійських властей Л. Цегельський вимушений був покинути конгрес. По дорозі при перетині німецько-австрійського кордону його арештувала австрійська жандармерія за “образу маєстату іншого монарха”, чого згідно із законом не можна було робити.

Ситуація загострилася. У Львові до неї втрутилися ректор і сенат Львівського університету, бо тоді діяло право “*civis academicus*”. Згідно з тим правом без відома і згоди університетських властей студент не міг бути арештований, чи затриманий на довгий

час під арештом. У справу втрутився і цісарський намісник Галичини. Унаслідок Лонгвин Цегельський був не тільки звільнений з-під арешту, але й від будь-якої відповідальності [11].

Знаменними подіями в житті українського студентства Галичини були два віча студентів (1899 і 1900 рр.) усіх вищих навчальних закладів на території колишнього Галицько-Волинського князівства. У липні 1899 р. до Львова прибуло 450 українських студентів з усіх кінців Австрії. На вічі-з'їзді обговорювалося питання про потреби українсько-руського університету у Львові. З цього приводу була ухвалена відповідна резолюція, яку підписали 449 студентів і 57 матуристів. Громадськість гаряче вітала учасників віча. Професор Празького університету, доктор, колишній діяч українського студентського руху у Відні, винахідник "X-променів" Іван Пулюй писав у вітальному листі: "Поки не буде в нас свого університету, а наша мова не буде переведена по всіх загонах науки, поти ми не нація.

Qutta cavat lapidem, так і шановний комітет колись дождеться того, чого бажає, чого всі русини бажати мусять".

У "Пам'ятній книзі", виданій з цього приводу, М. Крушельницький писав, що молодь "переконана, що українські русини досіль не стануть європейським народом, досіль не займуть належного їм місця в сім'ї європейських суспільств і досіль українсько-руська справа не стане на широкому європейському поприщі, доки українсько-руська наука не дожене і не зрівняється із європейською наукою – молодіж вважає справу українсько-руського університету живою справою українсько-руської нації" [12].

У липні 1900 р. відбулося друге віче-з'їзд української студентської і шкільної молоді, на якому вона поклялася на рубежі двох століть боротися за самостійність України як держави. Як перший крок на цьому шляху вони вважали відкриття українського університету у Львові. 11 грудня 1900 р. на загальних зборах "Академічної громади" у Львові було підкреслено, що студентська молодь за пройдений рік на Україні Галицькій, на 100 літ випередила вже решту української суспільності і повинна йти далі з вірою у свої сили і здобути те, що видається їм великою мрією [13].

У зв'язку з тим, що австрійський уряд не розв'язував питання про відкриття у Львові українського університету і через утиски польської адміністрації щодо українських студентів, 1 грудня 1901 р. 440 студентів-українців покинули Львівський університет і вирішили перейти до інших університетів Австрії. Цей сміливий вчинок студентської молоді сколихнув громадськість і отримав широкий

відгук у багатьох країнах Європи. Вихід українських студентів зі Львівського університету та їх рішуча позиція винесла питання українського університету на поверхню політичного життя. За висловом Костя Левицького, університет “став майже альфою і омегою наших національних змагань”.

З новою силою університетська справа постала у зв'язку з демонстрацією українських студентів у Львівському університеті 23 січня 1907 року. Тоді було арештовано австрійською поліцією 116 українських студентів. Заарештовані оголосили голодування, як протест проти нахабного ув'язнення, яке тривало чотири доби. Це на тодішній час у Західній Європі була нечувана річ, яка викликала великий резонанс. Преса звинувачувала австрійський уряд і самоврядування в Галичині. Наляканий грізною поставою студентів, уряд розпорядився негайно звільнити студентів[14].

Українська студентська молодь брала активну участь у підготовці всеслов'янського з'їзду академічної молоді в Празі, що відбувся в червні 1908 р. На ньому був присутній голова “Академічної громади” Осип Назарук. А через рік у липні 1909 р. скликають з'їзд українського поступового студентства вищих шкіл Австрії і Росії, на якому вирішено утворити професійну організацію “Український студентський союз”.

Кульмінацією боротьби за український університет у Львові стало 1 липня 1910 р., коли під час віча української академічної молоді у Львівському університеті, зібраного з приводу негайного прийняття рішення про відкриття українського університету у Львові, був здійснений напад польських бойовиків, унаслідок загинув від куль один з провідних діячів українського студентського союзу студент права Адам Коцко.

Заключним акордом у діяльності українського студентства цього періоду став другий загальний з'їзд українського студентства вищих шкіл Австрії і Росії в липні 1913 р. з приводу 40-річної громадської і літературної діяльності Івана Франка. Цей конгрес вказав шляхи подальшого поступу молоді і всього українського студентства. Після доповіді Д. Донцова на з'їзді одностайно була прийнята резолюція: “Вважаємо конечним боротись за програму політичного сепаратизму від Росії”. Це було черговим кроком на шляху розвитку української політичної думки. З'їзд поставив завдання здійснити “мілітарне виховання молоді”, а також закликав студентську молодь Галичини та Буковини і Наддніпрянської України брати “активну участь в щоденній політичній боротьбі, як по сей так і по той бік кордону” [15].

Отже, український студентський рух у ХІХ ст. розвивався під

впливом провідних європейських ідей, сприйняв і трансформував досвід організованої академічної молоді країн Західної Європи, перетворився в масовий рух. Студентство в наступні роки Першої світової війни та визвольних змагань українського народу стало в авангарді боротьби за українську соборну незалежну державу.

Література

1. Леник В. Українська організована молодь. – Мюнхен-Львів, 1994; Кислий В. Українські вищі школи у Львові і студентський рух у Західній Україні у I половині 20-х років ХХ ст. – Львів, 1991; Стоян Т. Студентство університетів Підросійської України у другій половині ХІХ ст. – К., 1998; Качмар В. За український університет. Ідея національної вищої школи. – Львів, 1999; Ковалюк Р. Український студентський рух на західних землях ХІХ-ХХ ст. – Львів, 2001. Його ж. Національно-патріотичний рух студентської молоді Львівської політехніки (друга половина ХІХ – перша половина ХХ ст.) – 2003 та ін.
2. Субтельний О. Україна: історія / Вид. 3, перероб. і доп. – К., 1993. – С. 301.
3. Заклинський О. Записки пароха Старих Богородичан / Вид. 2-е, випр. і доп. – Торонто, 1960. – С.49–50.
4. Центральний державний історичний архів у Львові. – ф. 834, оп.1, спр.10, арк. 80.
5. Рух науковий в студентських товариствах львівських // Товариш. – 1888.– Ч.1.– С. 90.
6. Від редакції // Товариш. – 1888.– Ч.1. – С. 1–2.
7. Переписка М. Драгоманова з М. Павликом. – Т. VI. – Чернівці, 1910.– С. 57.
8. З минулого: Зб. Т. II: Український студентський рух у російській школі. – Варшава, 1939.– С. 194.
9. З історії чесько-українських зв'язків. – Братіслава, 1959.– С. 118–122.
10. Леник В. Українська організована молодь. – Мюнхен-Львів, 1994. – С. 99–101.
11. Цегельський Ю. Зага роду Цегельських і розповідь про Камінку Струмилову.– Ellicot City, 1992. – С. 342.
12. Ковалюк Р. Український студентський рух. – С. 118.
13. Держаний архів Львівської області. – ф. 296, оп. 1, спр. 3, арк. 122.
14. Качмар В. За український університет. – Львів, 1999.– С. 70.
15. Шляхи. – 1913.– Ч.7.– С. 81–82.

-
-
В статье проанализировано развитие украинского студенческого движения в контексте европейского академического движения XIX века. Показано участие студенчества в революции 1848 г. и общеславянском конгрессе 1848 г. в Праге, Общеславянском съезде прогрессивной молодежи 1891 г. (Прага), 1892 г. (Вена), Общеславянском съезде студенческой молодежи 1908 (Прага).

Раскрыто авангардную роль студентов в защите прав украинского народа перед европейским сообществом. Проанализировано работу общеукраинского студенческого съезда 1899-1900 гг. во Львове и показано их ведущее место в борьбе за украинский университет и возрождение украинской государственности.

Изучен опыт молодежного движения Западной Европы, особенно славянских народов, которыми воспользовались организаторы при создании украинских студенческих товариществ, а также укрепления международных молодежных связей.

Ключевые слова: европейская парадигма, студенческое движение, „просвещенный абсолютизм”, национальное самосознание, национальное возрождение, „Молодая Русь”, студенческое товарищество, Иван Франко, Галичина, украинский университет.

The article analyzes the development of Ukrainian student's movement in the contents of European academic movement of XIX century. The participation of the students in the revolution 1848 and the All-Slavic congress 1848 in Prague, All-Slavic congress of progressive youth 1891 (Prague), 1892 (Vienna), All-Slavic congress of student youth 1908 (Prague) is shown in it.

The leading role of students in protection of rights of Ukrainian people to European Community is shown as well. The work of All-Ukrainian students congress 1899-1900 in Lvov is analyzed and the leading role in the struggle for Ukrainian university and rebirth of Ukrainian state is shown.

The experience of Western European youth movements, and the Slavic people is investigated in particular which was used for Ukrainian

student communities establishment, and strengthening of international youth relations.

Key words: European paradigm, students movement, “enlightened absolutism”, national consciousness, national rebirth, “Young Rus”, students community, Ivan Franko, Galicia, Ukrainian university.